

Temanotat

Bosnia-Hercegovina: Reise- og ID-dokumenter

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og beredskapsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2013

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

Temanotat **Bosnia-Hercegovina: Reise- og ID-dokumenter**

SUMMARY

This report concerns rules and procedures for issuing ID- and travel documents in Bosnia and Herzegovina. It examines national ID- and passport issuing bodies, breeder documents, registration routines and control mechanisms for checking ID information. Finally a brief account is given on corruption in general, and on corruption in connection with issuance of documents.

All citizens over the age of 18 must be in possession of a national ID Card, the *lična karta*, which is issued upon presentation of a valid birth certificate and certificate of citizenship. Since 2003, personal identification information has been registered electronically in a central database. The database is managed by the Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange (IDDEEA). Biometrics was introduced in 2003, after which all issued ID Cards and passports have contained biometric data. Bosnian passports are issued based on presentation of a valid birth certificate, certificate of citizenship and ID Card.

SAMMENDRAG

Notatet tar for seg regler og prosedyrer for utstedelse av ID-kort og reisedokumenter i Bosnia-Hercegovina. Nærmere bestemt sies det noe om passutstedende myndigheter, underlagsdokumenter, registreringsrutiner og hvordan ID-opplysninger kontrolleres. Avslutningsvis sies det noe om korrupsjon generelt, og om korrupsjon ved dokumentutstedelse.

Bosniske borgere over 18 år skal være i besittelse av nasjonalt ID-kort, *lična karta*, som utstedes på basis av gyldig fødselsattest (utskrift fra fødselsregister) og statsborgerskapsattest. Siden 2003 har identifikasjonsopplysninger blitt registrert elektronisk i en sentral registerdatabase, som administreres av IDDEEA (Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange). Etter innføringen av biometri i 2003, har alle ID-kort og pass inneholdt biometriske data. Bosniske pass utstedes på basis av gyldig fødselsattest (utskrift fra fødselsregister), statsborgerskapsattest og ID-kort.

INNHold

1. Innledning	4
1.1 Relevante lover og regelverk	4
1.2 Opprettelse og forvaltning av registerdatabase	5
2. Sentrale identitetsdokumenter	6
2.1 Fødselsattest	7
2.1.1 Mangelfull eller utelatt fødselsregistrering	7
2.2 Personlig identitetsnummer (JMB)	7
2.3 Statsborgerskap og statsborgerskapsattest	8
2.4 Ekteskapsattest og skilsmisseattest	9
2.5 Dødsattest	9
3. ID-kort	9
4. Reisedokumenter	10
4.1 Pass	10
4.1.1 Midlertidige reisedokument	12
5. Korrupsjon	12
5.1 Bestikkelser og forfalskninger	12
5.1.1 Ekte dokumenter med ekte opplysninger	13
5.1.2 Ekte dokumenter med falske opplysninger	13
5.1.3 Falske dokumenter med falske opplysninger	14
6. Kontroll av identitetsopplysninger	14
6.1 IDDEEA, dokumentetsikkerhet og biometri	14
6.1.1 Skjerpede rutiner for passutstedelse	15
6.1.2 Skjerpede rutiner ved registreringskontorene	16
7. Referanser	17

1. INNLEDNING

1.1 RELEVANTE LOVER OG REGELVERK

Utstedelse og besittelse av persondokumenter er regulert ved lov i Bosnia-Hercegovina, herunder lov om reisedokumenter (1997), lov om personlig ID-

nummer (2001), lov om ID-kort (2001), lov om statsborgerskap (1999) og lov om IDDEEA¹ (2008).

En rekke endringer og tilføyelser til de fire førstnevnte lovverkene er vedtatt,² blant annet som følge av at det ble etablert et sentralt, elektronisk dataregister over personopplysninger og personlige dokumenter i 2003. Med mindre annet er spesifisert i teksten nedenfor, forutsettes at en henvisning til eksempelvis loven om reisedokumenter av 1997, omfatter endringene av senere dato.

1.2 OPPRETTELSE OG FORVALTNING AV REGISTERDATABASE

I perioden 2003-2008 ble det opprettet en sentral elektronisk database, der et utvalg av landets registre er samlet (se oversikten nedenfor).³ En slik felles registerdatabase la grunnlaget for at Bosnia-Hercegovina kunne startet produksjon og utstedelse av maskinlesbare ID-kort fra 2003 og biometriske pass fra 2009.

For å forvalte databasen ble det i 2008 opprettet et byrå, det såkalte Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange of Bosnia and Herzegovina, eller IDDEEA som er byråets forkortelse. Byrået er underlagt Bosnia-Hercegovinas Departement for sivile saker (Ministry of Civil Affairs).⁴

IDDEEA har ansvar for teknisk vedlikehold av registrene, for elektronisk lagring av opplysninger i registrene og for brukertilgang til registrene. Databasen inneholder registre over følgende (IDDEEA u.å.c):

- personlig identitetsnummer (JMB)
- permanent og midlertidig bostedsregistrering
- ID-kort for borgere av Bosnia-Hercegovina og for utlendinger
- ordinære pass, tjeneste- og diplomatpass
- førerkort og vognkort
- bøter og vandelsattester
- samt “other registers approved by the source authorities, and with special Decision of the Council of Ministers”.⁵

Merk at databasen ikke omfatter registrene over fødsler, ekteskap og dødsfall.

IDDEEA (u.å.c) er videre ansvarlig for utformingen og produksjonen av følgende dokumenter:

- ID-kort for borgere av Bosnia-Hercegovina og for utlendinger

¹ Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange of Bosnia and Herzegovina.

² Se kildelisten for henvisninger til de omtalte endringene og tilføyelsene.

³ Databasen ble i perioden 2003-2008 opprettet av IDDEEAs forløper, det såkalte CIPS-prosjektet (CIPS: Citizens Identification Protection System).

⁴ Arbeidet med å verifisere alle data fra tidligere registre og migrere disse opplysningene inn i den nye databasen ble fullført av IDDEEA i september 2010 (EU-kommisjonen 2010, s. 53).

⁵ Hva angår punktet “other registers approved by the source authorities”, har ikke Landinfo funnet informasjon om hvilke registre dette eventuelt omfatter.

- førerkort og vognkort
- reisedokumenter/pass
- samt “other identification documents with the consent of the competent authorities and special Decision of the Council of Ministers”.⁶

Mens IDDEEA er ansvarlig for utformingen av dokumentene som er listet opp ovenfor, for vedlikeholdet av databasen og for at alle godkjente brukere er koplet opp mot databasen, er det ikke IDDEEA som foretar selve utstedelsen av bosniske identifikasjonsdokumenter. Ansvar for utstedelse ligger, som tidligere, hos innenriksministeriene på alle nivå i landet.⁷ Innregistrering av personopplysninger og dokumentutstedelse skjer ved henholdsvis lokale registreringskontorer og politistasjoner eller eventuelt ved Bosnia-Hercegovinas utenriksstasjoner.

Utenriksdepartementet er ansvarlig utsteder av tjeneste- og diplomatpass.

Ifølge IDDEEA (u.å.a) er omkring 23 500 brukere ved i underkant av 750 kontorer knyttet elektronisk til registrene. Tallene omfatter brukere på alle myndighetsnivå i landet.

2. SENTRALE IDENTITETSDOKUMENTER

Bosniske myndigheter ber som regel om at personer fremviser nylig utstedt utskrift fra fødselsregisteret (utstedt i løpet av de siste seks måneder) for å få utstedt øvrige offisielle dokumenter (U.S. State Department u.å.). Dette er fordi praksis i Bosnia har vært at endringer i sivilstatus, slik som skilsmisse eller navneendringer, føres inn i fødselsregisteret. En nylig utstedt utskrift viser således alle eventuelt oppdaterte personopplysninger.

Det amerikanske utenriksdepartementet har i tidligere utgivelser av *Bosnia & Herzegovina Reciprocity Schedule: Documents Bosnia-Herzegovina*, påpekt at ulike attester (fødsels-, ekteskaps-, døds- og skilsmisseattester) ikke alltid har vært tilgjengelige for bosniske borgere. Dette skyldes blant annet ødeleggelser under krigen på 1990-tallet. I den gjeldende versjonen av *Bosnia & Herzegovina Reciprocity Schedule* (U.S. State Department u.å.), påpekes ikke lenger dette. Landinfo mener likevel at det kan være nyttig å være oppmerksom på dette forholdet med hensyn til relevante (eldre) generasjoner bosniske borgere, selv om ødelagte registre langt på vei er gjenopprettet, og dagens rutiner for registrering og oppbevaring av personopplysninger er forbedret.

⁶ Landinfo har ikke funnet informasjon om hvilke øvrige “identification documents with the consent of the competent authorities” som eventuelt også produseres av IDDEEA.

⁷ De lokale registreringskontorene i Føderasjonen (FBiH) og Republika Srpska (RS) er underlagt henholdsvis FBIHs kantonale innenriksdepartementer og RS innenriksdepartement. I Brčko-distriktet foregår registrering og dokumentutstedelse ved det såkalte Public Register of Brčko District.

2.1 FØDSELSATTEST

Fødselsattester og utskrifter fra fødselsregistrene utstedes av lokale registreringskontorer. I Føderasjonen er disse underlagt Innenriksdepartementet (og de kantonale innenriksdepartementene), og i RS er de underlagt RS' departement for lokalt styre og selvstyre (RS Ministry of Local Governance and Self-Governance) (Sarajlić 2010).

Fødselsregistrene i Bosnia forvaltes, som allerede bemerket, ikke av IDDEEA. I kildelitteraturen (CRC 2010; Ombudsman 2010) vises det til at det finnes et hovedregister for fødsler (Main Birth Register), samtidig som det vises til at fødselsregistre blir oppbevart og administrert lokalt ved de respektive registreringskontorene. Ifølge Ombudsmannen (Ombudsman 2010, s. 76) finnes det ikke en *felles* elektronisk database over fødselsregistrene, men flertallet av de lokale registrene foreligger imidlertid i elektronisk format (EU-kommisjonen 2009, s. 2).

Utskrift fra fødselsregister er et meget sentralt underlagsdokument for bosniske borgere, og folk får, som beskrevet innledningsvis, ofte utstedt slike utskrifter flere ganger i løpet av livet.

Fødsler innrapporteres muntlig eller skriftlig til det lokale registreringskontoret. Helsevesenet har ansvar for å innrapportere barnefødsler dersom barnet fødes på sykehus eller helsestasjon. Fødselen skal innrapporteres innen 15 dager etter at fødselen fant sted. Barn som fødes hjemme eller utenfor sykehus/helsestasjon, skal innrapporteres til det lokale registreringskontoret av mor, far, helsearbeider eller annen person som var til stede under fødselen, i slike tilfeller innen ett døgn etter fødselen fant sted (CRC 2010, s. 23).

Fødselsattest (Izvod iz matične knjige rodenih) utstedes av registreringskontoret etter at hendelsen er registrert.

Senere kan utskrift fra fødselsregister skaffes ved å henvende seg til det samme registreringskontoret.

2.1.1 Mangelfull eller utelatt fødselsregistrering

Kilder som det amerikanske utenriksdepartementet og ulike EU- og FN-organisasjoner, har i en årrekke påpekt at mange rombarn ikke blir fødselsregistrert i Bosnia, og at dette hindrer dem i få tilgang til rettigheter. I sin årlige menneskerettighetsrapport for 2012 skrev det amerikanske utenriksdepartementet at UNHCR, gjennom den lokale NGOen Vasa Prava, i løpet av 2012 sørget for bistand til fødselsregistrering. Vasa Prava anslo at det fortsatt var mer enn 3000 uregistrerte barn i landet (U.S. Department of State 2012).

2.2 PERSONLIG IDENTITETSNUMMER (JMB)

Det personlige identitetsnummeret har forkortelsen JMB (Jedinstveni matični broj), og er et unikt nummer. Identitetsnummeret ble introdusert i 1976, og ble benyttet av alle republikkene i det tidligere Jugoslavia. Nummeret består av 13 siffer. Artiklene 4-6 i lov om personlig ID-nummer (2001) beskriver hvordan JMB er oppbygd. Identitetsnummeret gjør det blant annet mulig å identifisere hvor en person kommer fra i Bosnia-Hercegovina.

Identitetsnummeret gis på grunnlag av registrert fødsel eller senere oppnådd statsborgerskap. Nummeret føres inn i alle personlige dokumenter; herunder fødselsattest (og følger senere i utskrift fra fødselsregister), ekteskapsattest, statsborgerskapsattest, ID-kort, pass, arbeidsbok, helsebok, førerkort, bankkort, osv. (Lov om personlig ID-nummer 2001, art. 18).

Søknad om identitetsnummer foretas ved lokalt registreringskontor. I likhet med fødselsregistreringen, kan søknad om identitetsnummer leveres av foreldre/forelder, eventuelt stedfortreder med fullmakt, ved det aktuelle lokale registreringskontoret i landet. Søker må fremlegge utskrift fra fødselsregister og statsborgerskapsattest (ikke eldre enn seks måneder).

Dersom barnet er født i utlandet, kan forelder/foreldre møte ved bosnisk utenriksstasjon i landet der barnet er født for å søke om identitetsnummer etter at fødselsattesten er utstedt av myndighetene i barnets fødeland (Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge, telefonsamtale 2009).

IDDEEA forvalter registeret for personlige identitetsnumre. Registeret er:

[...] a basic register comprising data which uniquely determines an individual-national of Bosnia and Herzegovina. All primary data for other registers provided for by the Law are taken from this register. Relation between this and other registers is a personal identification number (IDDEEA 2009, art. 3, Landinfos utheving).

2.3 STATSBOGERSKAP OG STATSBOGERSKAPSATTEST

Statsborgerskapsattester utstedes også av de lokale registreringskontorene, underlagt innenriksdepartementet (og de kantonale innenriksdepartementene) i Føderasjonen og RS' departement for lokalt styre og selvstyre (RS Ministry of Local Governance and Self-Governance) i Republika Srpska (Sarajlić 2010).

Søknad om statsborgerskapsattest leveres ved personlig fremmøte, enten av den aktuelle personen, et familiemedlem eller advokat på vegne av søker.

En borger av Bosnia-Hercegovina har i tillegg til statsborgerskapet som er knyttet til landet, et borgerskap knyttet til entiteten der vedkommende er registrert bosatt. I henhold til statsborgerskapsloven vil ikke endring fra borgerskap i en entitet til en annen påvirke det bosniske statsborgerskapet:

A change of the citizenship of one Entity to the citizenship of another Entity does not affect the citizenship of BiH (Lov om statsborgerskap 1999, art. 2).

Det fremgår av statsborgerskapsattesten hvilken entitet en person har borgerskap i.

Bosnisk lovgivning tillater dobbelt statsborgerskap dersom det foreligger en bilateral avtale om dobbelt statsborgerskap mellom Bosnia-Hercegovina og et annet land (Lov om statsborgerskap 1999, art. 4). Bosnia-Hercegovina har slike avtaler med Serbia, Kroatia og Sverige.

I henhold til en rapport skrevet av CITSEE-prosjektet (Citizenship in the Successor States of the former Yugoslavia), var omtrent 50 prosent av den bosniske befolkningen i besittelse av kroatisk eller serbisk pass, i tillegg til sitt bosniske, per 2010 (Sarajlić 2010).

Bosniske borgere som oppholder seg i utlandet, kan søke om å få utstedt statsborgerskapsattest via bosniske utenriksstasjoner.

2.4 EKTESKAPSATTEST OG SKILSMISSEATTEST

Ekteskapsinngåelse meddeles og registreres ved lokalt registreringskontor. Ekteskapsattest (Izvod iz matične knjige vjenčanih) utstedes av det samme registreringskontoret. Etter 1946 er kun sivile ekteskap gyldige (U.S. Department of State u.å.). Personer som skal inngå ekteskap, må fremlegge fødselsattest (utskrift fra fødselsregister), statsborgerskapsattest (ikke eldre enn seks måneder) samt kopi av ID-kort (Migrationsverket 2006).

Kopi av skilsmisedom er tilgjengelig fra den aktuelle distriktsdomstolen (Okružni Sud) eller den regionale domstolen (Nadležni sud) som avgjorde saken. Skilsmisedom dokumentet er en domsavsigelse, og hvert dokument er derfor ulikt utformet (BFD 2004).

Skilsmisdom blir registrert i det lokale ekteskapsregisteret.

2.5 DØDSATTEST

Dødsfall innrapporteres til lokalt registreringskontor. Dødsattest (Izvod iz matične knjige umrljih) blir utstedt ved det samme kontoret.

3. ID-KORT

I januar 2003 introduserte bosniske myndigheter maskinlesbare ID-kort (lična karta) for alle bosniske borgere. Utstedelsen av de nye ID-kortene var koordinert med opprettelsen av den nye elektroniske databasen over personopplysninger.

ID-kort utstedes til personer etter fylte 15 år, men er først påbudt for personer fylt 18 år og eldre. Alle borgere skal være i besittelse av personlig ID-kort etter fylte 18 år. Loven stiller krav om personlig fremmøte for søknad om og utstedelse av ID-kort, mens barn må stille med forelder eller verge (Lov om ID-kort 2001, art. 8).

Loven har tidligere stilt krav om personlig fremmøte for avhenting av ID-kort, men etter lovendringer av februar 2012 åpnes det for at søkeren også kan velge å motta ID-kortet ved postforsendelse eller ved at en person med fullmakt avhenter det på vegne av søker 2012 (Lov om ID-kort 2001, endringer til loven 2012).

I Føderasjonen utstedes ID-kortene ved lokale politikontorer underlagt innenriksdepartementene i de respektive kantonene. I Republika Srpska (RS) utstedes ID-kortene ved lokale politikontorer underlagt RS' innenriksdepartement.

Søkeren må fremlegge utskrift fra fødselsregister og statsborgerskapsattest (ikke eldre enn seks måneder). Ved førstegangssøknad om ID-kort, eller fornyelse av gammelt ID-kort dersom dette ikke er foretatt siden IDDEEA-databasen ble etablert i 2003, må søkere også legge ved et såkalt JMB-7-skjema i utfylt stand. Dette skjemaet er en søknad om at ens personlige identitetsnummer (JMB) skal registreres

i databasen (se punkt 2.2 om JMB-registerets betydning for databasen, samt fotnote om eventuell uteblitt registrering av JMB).⁸

ID-kortet inneholder følgende opplysninger: Fornavn og etternavn, fødselsdato og fødselssted, permanent bostedskommune eller midlertidig adresse (for internt fordrevne), statsborgerskap, kjønn, personnummer, foto og signatur (Lov om ID-kort 2001, art. 16).

ID-kortene har ti års gyldighet for personer over 18 år, og to års gyldighet for barn mellom 15 og 18 år. Varige ID-kort utstedes til personer over 60 år (Lov om ID-kort 2001, art. 17).

Et nytt biometrisk ID-kort (lanseres som e-ID av IDEEAA) ble introdusert i mars 2013, og skal med tid erstatte de maskinlesbare ID-kortene. Eldre ID-kort erstattes med det nye ID-kortet kun etter utløpsdato, og Landinfo antar derfor at storparten av ID-kortene som er i sirkulasjon i dag, fortsatt er de maskinlesbare. Det nye biometriske kortet har flere nye egenskaper som skiller det fra det tidligere ID-kortet: Det har blant annet et integrert elektronisk minneelement, og innehaveren får registrere en digital signatur slik at vedkommende kan få utført flere av de offentlige tjenestene over nett (IDDEEA u.å.e).⁹

Borgere som er bosatt i utlandet, kan søke om ID-kort gjennom aktuell utenriksstasjon. Bosnia-Hercegovinas utenriksstasjoner, inkludert Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge, er tilkoblet IDDEEA-databasen. Det kreves personlig oppmøte ved ambassaden for søknad om ID-kort eller fornyelse av ID-kort (Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge, telefonsamtale juni 2013).

4. REISEDOKUMENTER

4.1 PASS

Utstedelse av reisedokumenter til bosniske borgere er regulert ved lov om reisedokumenter av 1997, med senere endringer (Lov om reisedokumenter 1997). I henhold til artikkel 4, regulerer loven følgende bosniske reisedokumenter: pass, diplomatpass, tjenestepass, gruppepass, sjømannsbok og midlertidig reisedokument (Travel Certificate), samt "... other documents enabling travelling of BiH citizens abroad in accordance with international agreements". Loven regulerer videre reisedokument for flyktninger og statsløse personer, og midlertidig reisedokument for utlendinger.

⁸ Det personlige identitetsnummeret fungerer som en "inngangsbillett" til IDDEEA-databasen. Personer som av forskjellige årsaker *ikke* er blitt registrert i databasen (eksempelvis personer som har oppholdt seg i utlandet siden før 2003), får per i dag ikke utstedt ID-dokumenter, reisedokumenter eller øvrige dokumenter basert på registrene som IDDEEA forvalter. De "eksisterer" ikke i IDDEEAs database i Bosnia-Hercegovina, til tross for at de kan ha et personlig identitetsnummer. Vedkommende personer kan henvende seg til bosniske utenriksstasjoner for bistand til å registrere identitetsnummeret i basen (Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge u.å.).

⁹ IDDEEA gir ikke konkret informasjon om hvilke tjenester dette foreløpig omfatter.

Med unntak av diplomatpass og tjenestepass, som utstedes av Utenriksdepartementet, er det Bosnia-Hercegovinas innenriksdepartement som er hovedansvarlig for utstedelse av reisedokumenter.

Det har blitt utstedt biometriske pass siden 15. oktober 2009. Alle autoriserte myndigheter – også mange av utenriksstasjonene – har utstyr til å registrere biometriske data og til å utstede biometriske dokumenter (pass og ID-kort). De er også tilkoplede det felles elektroniske nettverket som IDDEEA forvalter.¹⁰ I overkant av 1,5 millioner bosniske, biometriske pass er blitt utstedt siden innføringen i 2009 (IDDEEA u.å.a).¹¹

Både i Føderasjonen og i RS utstedes passene ved lokale politikontorer underlagt de respektive innenriksdepartementene (IDDEEA u.å.b).

Det er krav til personlig fremmøte ved levering av søknad om reisedokument/pass, både om man befinner seg i Bosnia-Hercegovina og dersom man har opphold i utlandet og vil ha utstedt reisedokumenter ved utenriksstasjon eller ambassade (Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge, telefonsamtale juni 2013). Dersom søker er umyndig eller på annen måte juridisk umyndiggjort, kan søknad fremmes av forelder eller autorisert verge på vegne av søker (Lov om reisedokumenter 1997, art. 12 og 18). Søknad fremmes ved samme lokale politistasjon som utsteder passet.

Søkeren må fremlegge identifikasjon i form av nasjonalt ID-kort, utskrift fra fødselsregister og statsborgerskapsattest (ikke eldre enn seks måneder). Eventuelt utløpt reisedokument innleveres samtidig. Det tas bilde og avgis fingeravtrykk og signatur, og søkeren fyller ut søknadsskjema. Innen søknaden om pass kan behandles, forutsettes det at søkeren i perioden etter 2003 har registrert sitt personlige identitetsnummer (JMB) i IDDEEA-databasen (Lov om reisedokumenter 1997, art. 13).

Borgere av Bosnia-Hercegovina kan kun være i besittelse av ett pass. I henhold til loven er passene gyldige i fem år for alle personer over syv år. Pass utstedt til barn under syv, er gyldige i tre år. Reisedokumenter utstedt til flyktninger og statsløse, er gyldige i to år (Lov om reisedokumenter 1997, art. 4 og 21).

Ikke-biometriske pass utstedt innen utløpet av 2009, er gyldige i fem år fra utstedelsesdato (EU-kommisjonen 2009, s. 3).

Lovens artikkel 19 lyder:

The authorities responsible for issuing travel documents are obliged to immediately register data in the central register on dispossessed, lost, destroyed or stolen travel documents.

Alle myndigheter med brukerrettigheter til databasen vil således kunne lese informasjon fortløpende om eksempelvis tapte, stjalne eller ødelagte reisedokumenter. Passutstedende myndigheter oversender regelmessig informasjon om tapte eller stjalne pass til INTERPOL (IDDEEA 2012, s. 6).

¹⁰ Dette omfatter totalt 132 kontorer i Bosnia-Hercegovina, samt 46 utenriksstasjoner. 27 av de 46 utenriksstasjonene kan utstede pass, herunder Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge (IDDEEA 2012, s. 9).

¹¹ IDDEEAs hjemmesider inneholder opplysninger om de biometriske passenes utforming og tekniske spesifikasjoner (IDDEEA u.å.d).

4.1.1 Midlertidige reisedokument

Midlertidige reisedokument er gyldige i 30 dager fra utstedelse, eller i så mange dager som er påkrevd for at vedkommende innehaver skal kunne returnere til hjemlandet. Passene kan utstedes av bosnisk utenriksstasjon (Lov om reisedokumenter 1997, art. 21).

5. KORRUPSJON

Korrupsjon er utbredt i Bosnia. EU-kommisjonen viser i *Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report* til at:

Bosnia and Herzegovina has made limited progress in addressing corruption, which continues to remain widespread in the public sector and the public-private interface. The legal framework is largely in place but sanctions need to be harmonised across the country. Corruption continues to affect all spheres of life, economic development and the rule of law (EU-kommisjonen 2012, s. 14).

Ifølge Transparency Internationals (TI) korrupsjonsindeks for 2012, rangerer Bosnia-Hercegovina på en 72. plass på listen av totalt 176 land (TI 2012).¹² Resultatet viser en moderat forbedring fra foregående år (rangering som 91. land i 2010).

5.1 BESTIKKELSER OG FORFALSKNINGER

Store deler av befolkningen synes å ha kjennskap til korrupsjon i form av å ha betalt, eller kjenne til andre som har betalt eller mottatt, bestikkelser for å oppnå eller fremskynde offentlige tjenester. I en undersøkelse fra 2010/11 oppgav 23 prosent av befolkningen å ha betalt bestikkelser for å motta en eller annen form for tjeneste i løpet av det siste året. På en skala fra 1-5, der 5 tilsvarer "ekstremt korrupt", ble offentlig ansatte rangert med verdien 4,1. Hele 59 prosent av respondentene sier at de har inntrykk av at korrupsjonen har økt i løpet av de siste tre årene (TI 2011).

En undersøkelse foretatt av Verdensbanken for noen år tilbake, poengterer hvor forankret bestikkelser er både innenfor privat og offentlig sektor:

[...] installing an electrical or telephone line costs 145 euro in bribes, buying a license or permit costs about 230 euro, and bribes to judges can be as little as 110 euro [...] for any major business deal to be concluded, 4% of its total value had to be paid in bribes (UNODC 2008, s. 91).

Resultatene av en mer nylig undersøkelse viser at de fleste som betaler bestikkelser, oppgir at de gir dette til henholdsvis bosnisk politi, helsepersonale eller offentlig ansatte. Omtrent 25 prosent av respondentene betaler bestikkelser for å få fortlgang i

¹² Transparency Internationals korrupsjonsindeks rangerer land etter utbredelse av korrupsjon i offentlig sektor. Indekseringen er basert på oppfatninger om korrupsjon i det offentlige, som er innhentet fra et bredt utvalg av befolkningen i gjeldende land. Informasjonen innhentes over en 24-måneders periode (Transparency International 2012).

en sak, 19 prosent for å oppnå bedre service/tjeneste, og 14 prosent for å få avsluttet en sak (UNODC 2011, s. 58).

Bestikklser er altså et relativt utbredt fenomen i Bosnia-Hercegovina. Det er allikevel viktig å poengtere at ikke alle områder av offentlig forvaltning nødvendigvis er berørt, og at der det forekommer ulovlige transaksjoner, vil disse variere i størrelsesorden og alvorlighetsgrad ettersom hvilken tjeneste som etterspørres/tilbys. Det er også slik at de fleste offentlige tjenester er fullt ut tilgjengelige uten at ytelsen behøver å involvere en bestikkelse; en bestikkelse gis gjerne for å unngå kø, venteliste eller lang saksbehandlingstid.

Det foreligger for eksempel ikke opplysninger som tilsier at bestikklser eller andre former for korrupsjon er utbredt i tilknytning til selve registreringen av fødsler, ekteskap/sivilstatus og dødsfall, eller ved innrapportering av data til registrene. Dersom det man ønsker er å få utstedt ekte dokumenter med ekte opplysninger, og kan akseptere en sedvanlig behandlingstid,¹³ er insentivet for korrupsjon relativt lavt: Registreringskontorene er lett tilgjengelige, og det er etablert oversiktlige rutiner for registrerings- og søknadsprosedyrer samt behandlingstid. Såfremt en person er fødselsregistrert og kan fremlegge nødvendige underlagsdokumenter, skal vedkommende ikke ha særskilte vanskeligheter med å anskaffe seg bosniske reise- eller persondokumenter.

5.1.1 Ekte dokumenter med ekte opplysninger

Transparency Internationals korrupsjonsbarometer (TI 2011) måler nettopp befolkningens opplevelse av å føle seg tvunget eller oppmuntret til å betale bestikklser for å fremskynde tjenester fra en byråkratisk offentlig forvaltning. Det dreier seg her om å betale for noe man i utgangspunktet har krav på vederlagsfritt, eller at en må betale mer enn det fastsatte gebyret, og innen gitte frister. I forbindelse med dokumentutstedelse vil det eventuelt være snakk om å få fortlgang i utstedelsen av ekte dokumenter med ekte opplysninger.

5.1.2 Ekte dokumenter med falske opplysninger

Dette fenomenet skiller seg vesentlig fra det foregående: Bestikklser som brukes for å få utstedt ekte dokumenter med falske opplysninger. I Bosnia-Hercegovina ble det i 2008 avslørt omfattende korrupsjon knyttet direkte til de nye dataregistrene og til ansatte på innsiden av de offentlige systemene. Saken omtales som "CIPS-skandalen", og var en enkeltstående hendelse som har hatt stor innvirkning på den senere styringen av dokumentutstedelse i landet. Med tilgang på teknisk utstyr og materiale til dokumentutstedelse, hadde offentlige ansatte etter at CIPS-databasen (nå IDDEEA-databasen) ble etablert i 2003, tatt imot bestikklser mot å fremskaffe originale ID-kort og pass som inneholdt falske identitetsopplysninger. Omtrent 20 ansatte innenfor lokale, dokumentutstedende kontorer ble pågrepet, og videre 70 personer er antatt involvert. Falske dokumenter kan ha blitt utstedt til flere hundre personer. De forfalskede dokumentene skal angivelig ha kostet ca. 2000 euro (IDDEEA 2008; OCCRP 2009; Balkan Insight 2008).

¹³ Som regel er behandlingstiden under 30 dager; se aktuelle lovverk for spesifikke og lovpålagte behandlingsfrister.

CIPS-skandalen viste at det også var grunn til å se nærmere på rutinene ved kommunale kontorer med ansvar for registrering av personopplysninger. Påtalemyndighetene har ifølge OCCRP uttalt at de falske ID-kortene ble utstedt på bakgrunn av forfalskede utskrifter fra fødselsregistre og statsborgerskapsattester (IDDEEA 2008; OCCRP 2009). Hendelsen førte til innstramminger i IDDEEAs og brukerkontorenes rutiner (se punkt 6.1.1 og 6.1.2).

5.1.3 Falske dokumenter med falske opplysninger

Dokumentforfalskning utført av ordinære kriminelle uten noen tilknytning til offentlige forvaltning, altså produksjon av falske dokumenter med falskt innhold, har også blitt avdekket. Senest i november 2010 arresterte politiet en gruppe personer som etter det opplyste, har drevet med dokumentforfalskning. Politiet skal ha tatt beslag i “[...] a large amount of passports, seals and equipment used to forge documents needed to obtain EU visas” (Southeast European Times 2010).

Landinfo har ikke konkret kjennskap til omfanget av forfalskede dokumenter fra Bosnia-Hercegovina. Omfattende organisert kriminalitet i området knyttet til ulike former for smugling av for eksempel sigaretter, narkotika og mennesker, vil imidlertid kunne indikere at det finnes miljøer som både kan ha interesse av å bruke og å produsere slike dokumenter. OCCRP (2009) bekrefter at det finnes et aktivt marked for kjøp og salg av delvis forfalskede eller totalforfalskede dokumenter. Kriminelle som ønsker å forflytte seg i regionen uten at rullebladet flytter med dem, eller personer som har begått forbrytelser i tilknytning til krigen og som unndrar seg straffeforfølgelse, er grupper som angivelig benytter seg av falske identiteter og forfalskede dokumenter.

Behovet for totalt forfalskede dokumenter blir, slik Landinfo ser det, antagelig mindre dersom det er mulig å få utstedt ekte dokumenter med falskt innhold mot bestikkelse. Opplysningene i følgende kapittel gir imidlertid noen indikasjoner på at mulighetene for å få utstedt slike originaldokumenter med falskt innhold har blitt aktivt begrenset i løpet av de siste årene.

6. KONTROLL AV IDENTITETSOPPLYSNINGER

6.1 IDDEEA, DOKUMENTSIKKERHET OG BIOMETRI

Opprettelsen av den sentrale elektroniske registerdatabasen i 2003 var starten på en lang prosess for å forbedre og sikre rutinene for oppbevaring av personopplysninger og for dokumentutstedelse i landet. Prosessen er blitt beskrevet som et viktig ledd i arbeidet med å “[...] rectify the dubious reputation BiH documents have abroad” (OHR 2001) og få på plass en bedre struktur på personregistrering og dokumentutstedelse.

Siden 2008 har IDDEEA fortsatt arbeidet med digitalisering av registrene, opplæring av ansatte ved kontorene som benytter registrene, og sikring av både registrene, dokumentene og dokumentutstedelsesprosessen. IDDEEA har vært direkte

ansvarlige for digitaliseringen av registrene de selv forvalter, og har vært medvirkende i å få digitalisert øvrige registre, slik som fødselsregistrene.

Generelt sett har det siden innføringen av nye rutiner i 2003, foregått en gradvis forbedring av de offentlige systemene som er ansvarlige for personopplysninger og dokumentutstedelse. Innføringen av biometri har gjort det vanskeligere å forfalske både pass og ID-kort.

IDDEEA (2012, s. 17) hevder at følgende er blant de viktigste sikkerhetselementene ved systemet for dokumentutstedelse:

- Det felles datasystemet, som sikrer at alle utstedende myndigheter har lik tilgang til underlagsdokumenter og personopplysninger
- Bruken av biometri for å kontrollere og verifisere opplysninger innen dokumenter utstedes
- Loggføringen av enhver innlogging og aktivitet i systemet, slik at handlinger kan tilbakespores til den enkelte bruker
- Nivåene av sikkerhetslementer i systemet; fra fysisk sikring av lokalene der dokumenter utstedes, til sikring av datasystemet og maskinene, bruk av elektroniske signaturer (ansatte tildeles smartkort med personlige koder, som skal sikre at handlinger over nettverket kan spores til den enkelte brukeren) og ulike sikkerhetslementer i selve dokumentformularene.

Stadig arbeides det med forbedring og sikring av rutiner ved de passutstedende kontorene og ved de lokale registreringskontorene. Følgende to punkter gir en oversikt over sikkerhetsrelaterte tiltak som er gjennomført i de senere år:

6.1.1 Skjerpede rutiner for passutstedelse

Nye rutiner for passutstedelse ble innført i juli 2009, i tilknytning til innføringen av biometriske pass. Passøknaden mottas altså ved aktuell lokal politistasjon underlagt innenriksdepartementet i entiteten eller kantonen, eller ved aktuell utenriksstasjon. Alle passutstedende myndigheter er tilknyttet ett og samme sentrale elektroniske nettverk, som muliggjør elektronisk identifisering av passøkerens identitet på hvert steg i utstedelsesprosessen (IDDEEA 2012, s. 9).

Flere tiltak for å forhindre korrupsjon eller ID-tyveri innenfor de passutstedende myndighetene er på plass. Blant annet må alle ansatte gjennomgå sikkerhetsklarering og treningsprogrammer. Hver handling foretatt av hver enkelt ansatt og på hver arbeidsstasjon, loggføres i det elektroniske systemet (IDDEEA 2012, s. 4 og 18).

Ved IDDEEAs lokaler der ID-kortene og passene produseres, er en rekke sikkerhetstiltak på plass. EU-kommisjonen oppsummerer at:

The personalisation of ID cards is fully centralised within the IDDEEA's premises in Banja Luka, a secure building with recorded video surveillance. Staff work according to a shift system and have clearly designated roles, with sectionalised access authentication applicable for all employees. Blank documents are stored in a single safe and stocks are checked at the end of each shift. The distribution of ID cards is carried out by designated staff with specific training. IDDEEA staff responsible for the personalisation of ID

cards are carefully selected and trained by contractors (EU-kommisjonen 2009, s. 5).

6.1.2 Skjerpede rutiner ved registreringskontorene

I likhet med de passutstedende myndighetene (som teller i overkant av 900 ansatte), har de om lag 650 ansatte ved lokale registreringskontorer deltatt i IDDEEAs sikkerhets- og treningsprogrammer siden 2009 (IDDEEA 2012, s. 11).

Etter innføringen av de nye rutinene for passutstedelse, er det etablert et nytt system hvor alle de lokale registreringskontorene med ansvar for sivile registre (herunder fødsel, død, ekteskap) overfører de opplysningene de har i sine registre om individuelle passøkere. Opplysningene sendes til en sentral registerbok som forvaltes av IDDEEA.

I RS er alle registerbøker digitalisert per 2012 (IDDEEA 2012, s. 10). Landinfo har ikke funnet nylige tall over fremdriften i digitaliseringsarbeidet i Føderasjonen, men også her kan det antas at arbeidet har gått fremover siden 2009. Per november 2009 hadde 94 av de 141 lokale registreringskontorene som oppbevarer registerbøker (på landsbasis, altså både RS og Føderasjonen), gjennomført full digitalisering av registerbøkene (EU-kommisjonen 2009, s. 5).

7. REFERANSER

Skriftlige referanser:

- Balkan Insight (2008, 28. mai). Bosnia police smash fake IDs ring. *Balkan Insight*. Tilgjengelig fra <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-police-smash-fake-ids-ring> [lastet ned 29. mai 2013]
- BFD, dvs. Barne- og familiedepartementet (2004). *Rundskriv Q-19/2004: Lov 2. juni 1978 nr. 38 om anerkjennelse av utenlandske skilsmisser og separasjoner, samt skiftefritak etter ekteskapsloven*. Oslo: Barne- og familiedepartementet. Tilgjengelig fra http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/rus/2004/0018/ddd/pdfv/230218-rundskriv_q-19-2004_siste_versjon_.pdf [lastet ned 29. mai 2013]
- [Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge] (u.å.). *Consular Services. Frequent Questions*. Oslo: Embassy of Bosnia and Herzegovina in the Kingdom of Norway. Tilgjengelig fra http://www.bhembassy.no/index.php?option=com_content&view=article&id=8&Itemid=7&lang=en [lastet ned 29. mai 2013]
- CRC, dvs. UN Committee on the Rights of the Child (2010, 25. januar). *Initial Period Report of States Parties Bosnia and Herzegovina*. New York: CRC. Tilgjengelig fra <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC.C.OPAC.BIH.1.doc> [lastet ned 29. mai 2013]
- EU-kommisjonen (2009, 27. november). *White List Project Paper: Updated assessment of the implementation by Bosnia and Herzegovina of the roadmap for visa liberalisation*. Brussel: EU Commission. Tilgjengelig fra <http://www.esiweb.org/pdf/White%20List%20Project%20Paper%20-%20Bosnia%202009%20Visa%20Road%20Map%20assessment%20-%20November.pdf> [lastet ned 29. mai 2013]
- EU-kommisjonen (2010, 9. november). *Bosnia and Herzegovina 2010 Progress Report*. Brussel: EU Commission. Tilgjengelig fra http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf [lastet ned 29. mai 2013]
- EU-kommisjonen (2012, 10. oktober). *Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report*. Brussel: EU Commission. Tilgjengelig fra http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf [lastet ned 28. mai 2013]
- IDDEEA, dvs. Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange of Bosnia and Herzegovina (2008, 16. desember). *Prosecutor's Office of BiH on investigation in so-called "CIPS" file*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=75%3Aan-prosecutoroffice&catid=34%3Acat-news&Itemid=172&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
- IDDEEA (2009). *Rulebook on contents and manner of maintenance of the registers*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=156&Itemid=60&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
- IDDEEA (2012, november). *Report on the current status of implementation of obligations from the Roadmap for the liberalization of visa regime for BiH citizens. Block 1 – Security of documents*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=457&Itemid=215&lang=en [lastet ned 28. mai 2013]
- IDDEEA (u.å.a). *Agency*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=105&Itemid=97&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]

- IDDEEA (u.å.b). *Authorities responsible for issuing documents*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=92&Itemid=90&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
- IDDEEA (u.å.c). *General Information. The Responsibilities of the Agency*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=55&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
- IDDEEA (u.å.d). *Biometric Passport*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=88&Itemid=75&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
- IDDEEA (u.å.e). *About e-ID*. Banja Luka: IDDEEA. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=486&Itemid=218&lang=en [lastet ned 28. mai 2013]
- [Lov om IDDEEA] (2008, 22. juli). *Law on Agency for Identification Documents, Registers and Data Exchange of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=59&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
Loven gjenfinnes ved å klikke på *IDDEEA* i venstre kolonne, deretter på *Law on Agency*.
- [Lov om ID-kort] (2001, 28. desember). *Law on Identity Cards of Bosnia and Herzegovina nationals*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=59&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
Endringer til loven (2007, 15. mars og 2012, 29. februar) er tilgjengelig via samme lenke som ovenfor.
- [Lov om personlig ID-nummer] (2001, 28. desember). *Law on Personal Identification Number*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=59&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
Endringer til loven (2008, 30. juli) er tilgjengelig via samme lenke som ovenfor.
- [Lov om reisedokumenter] (1997, desember). *Law on Travel Documents of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra http://www.iddeea.gov.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=59&lang=en [lastet ned 14. mai 2013]
Endringer og tilføyelser til loven (1999, 2000, 2001, 2004, 2007, 2008) er tilgjengelig via samme lenke som ovenfor.
- [Lov om statsborgerskap] (1999, 27. juli). *Law on Citizenship of Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Parliamentary Assembly. Tilgjengelig fra <http://www.refworld.org/docid/3ae6b5900.html> [lastet ned 29. mai 2013]
Endringer til loven (2005, 16. november) er tilgjengelig fra <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=4bab789f2> [lastet ned 29. mai 2013]
- Migrationsverket (2006, 18. september). *Att gifta sig i Bosnien och Hercegovina*. Norrköping: Migrationsverket. Tilgjengelig fra <http://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=15318#anchor0001> [lastet ned 28. mai 2013]
- OCCRP, dvs. Organized Crime and Corruption Reporting Project (2009, 17. november). *Criminals with Counterfeited Bosnian Documents*. OCCRP. Tilgjengelig fra http://reportingproject.net/visa/index.php?option=com_content&view=article&id=46:criminals-with-counterfeited-bosnian-documents&catid=34:visa&Itemid=53 [lastet ned 29. mai 2013]

- OHR, dvs. Office of the High Representative (2001, 18. september). *BiH Citizen Identity Card*. Sarajevo: OHR. Tilgjengelig fra http://www.ohr.int/ohr-dept/rule-of-law-pillar/rol-coordination-unit/spu/lprojects/default.asp?content_id=5844 [lastet ned 29. mai 2013]
- [Ombudsman] (2010, februar). *Annual Report on Results of the Activities by the Institution of Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina*. Banja Luka: Ombudsman of Bosnia and Herzegovina. Tilgjengelig fra http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013012913421128eng.pdf [lastet ned 28. mai 2013]
- Sarajlić, E. (2010, juni). *Country Report Bosnia and Herzegovina*. Firenze: EUDO Citizenship Observatory. Tilgjengelig fra <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf> [lastet ned 28. mai 2013]
- Southeast European Times (2010, 10. november). Bosnian police arrest suspected document forgers. *Southeast European Times*. Tilgjengelig fra http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2010/11/10/nb-11 [lastet ned 28. mai 2013]
- TI, dvs. Transparency International (2011). *Global Corruption Barometer 2010/11*. Berlin: TI. Tilgjengelig fra <http://gcb.transparency.org/gcb201011/> [lastet ned 28. mai 2013]
- TI (2012). *Corruption Perceptions Index 2012*. Berlin: TI. Tilgjengelig fra http://issuu.com/transparencyinternational/docs/cpi_2012_report?mode=window&backgroundColor=%23222222&embedId=2496456/2010281 [lastet ned 28. mai 2013]
- UNODC, dvs. United Nations Office on Drugs and Crime (2008, mars). *Crime and its impact on the Balkans*. New York: UNODC. Tilgjengelig fra http://www.unodc.org/documents/Balkan_study.pdf [lastet ned 29. mai 2013]
- UNODC, dvs. United Nations Office on Drugs and Crime (2011). *Corruption in the western Balkans: Bribery as experienced by the population*. New York: UNODC. Tilgjengelig fra http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/corruption/Western_balkans_corruption_report_2011_web.pdf [lastet ned 28. mai 2013]
- U.S. Department of State (2012). *Country Reports on Human Rights Practices for 2012*. Washington, D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2012&dliid=204268#wrap_per [lastet ned 28. mai 2013]
- U.S. Department of State, Bureau of Consular Affairs (u.å.). *Bosnia & Herzegovina Reciprocity Schedule: Documents*. Washington, D.C.: U.S. Department of State, Bureau of Consular Affairs. Tilgjengelig fra http://travel.state.gov/visa/fees/fees_5455.html?cid=8996 [lastet ned 28. mai 2013]

Muntlige kilder

- Bosnia-Hercegovinas ambassade i Norge, telefonsamtale 4. mai 2009 og 6. juni 2013.